

פוטופואטיקה
 صورةشاعرية{#7}
 PHOTOPOETICS
 20.2 – 26.4.18

מוסררה

ביה"ס הרב תחומי לאמנות וחברה ע"ש נגר

מה בין מוסיל לאולריך

אוצרת: איילת השחר כהן

היא מעין התכתבות עם תפיסת עולמו של גיבור הספר שלו – אולריך – אשר האמין בחיבור בין מדע למיסטיקה, ודיבר על כך שהחשיבה המדעית והחוויה המיסטית הם שני עמודי התווך של החיים הראויים אשר משלימים זה את זה.

בסדרת המחברות שהיא מציגה בתערוכה ("השמיים של מוסיל") היא מפרשת את המפה האסטרולוגית של מוסיל על פי נושאים. הטקסט כתוב בצרפתית ואינו נגיש לקהל הרחב, אבל ניכרת בו האובססיה של המחקר והתשוקה להפוך כל אבן כדי להבין את דמותו המורכבת של הסופר. סירא מתרגמת את כותרות המחברות מצרפתית לעברית, ונותנת שמות כמו – 'אופק, קארמה והדינמיקה של הלא מודע אצל מוסיל'. או – 'מרתה / אגאתה, אחותי / אשתי או שיר השירים של מוסיל'. וגם – 'איך שבתאי כבש את האופק של מוסיל וגם את הקריירה שלו'. עוד אומרת דינה כי האיש ללא תכונות (מוסיל כמו אולריך) הוא איש מלא תכונות. השאלה אם יש לו או אין לו תכונות אינה רלוונטית בעיניה. מבחינתה מה שחשוב הוא האיש החדש והלא מוכר שרק מחכה להיוולד לעולם הזה או לעולם הבא ובוודאי לעולם אחר.

אורי לנדסברג מעריץ את אולריך וגם מנסה לפענח את זהותו. הוא מביא עמו כלים אחרים, שכן הרבה לקרוא בספר, והוא זה שהסביר לי את הרקע ואת הקרקע המחשבתית בה צמח הספר "האיש בלא תכונות". מבחינתו, זהו רומן שתמיד טוב שיהיה בשיח הפוליטי והתרבותי וגם אם קשה הוא לקריאה, כדאי להקדיש לו מדי יום פרק זמן קצר ולהתאמן בקריאה בו ובפענוח.

באחת השיחות הארוכות שלנו על האיש חסר התכונות, נזכר אורי כי צייר את דמות הסופר בשנת 2000. ולמה צייר? כי היה מצוי עמוק בתוך ההזדהות עימו. המחשבה על כך שדימוי פיזי של מוסיל (גם אם נוצר כרישום מהיר, קטן ואישי ולא מתוך רצון לייצוג כלשהו), יתאחד בחלל עם רוחו, עניינה אותי. שמחתי ברישום התמים והמוזר של הדמות המורכבת שנח בתוך ספר סקיצות לצד רישום של מודל עירום וטקסטים אחרים. ובמחברת סקיצות אחרת מצאתי רישום אקספרסיבי של שלוש אשכוליות אשר נראה לי גם הוא כניסיון לתאר דבר מה מתוך התבוננות ומתוך רצון לייצג את הנוכחות הלא ברורה או חסרת התכונות שלו בעולם. בתערוכה יוצגו הרישומים לצד טקסט שנולד מתוך קריאה ב"האיש בלא תכונות", כתגובה לרעיון. וגם הוא טקסט שנכתב לפני שנים. "ותניחי אותם על הקיר במין אנסמבל", כך ביקש אורי, ונעתרתי לו.

אורי דרומר בוחן את המושג 'ללא תכונות', ומציג בחלל שלושה רישומים שלדבריו מעידים על חוסר תכונות. הם נרשמו בחדרי חדרים בביתו: רישומים פשוטים שהתחילו ממחשבה על כשלון ואי יכולת לשרטט קו ישר. בתחילת השיח שלנו חשב אורי להציג בתערוכה מזרן. המצע שלא מזוהה עם תכונות אך נושא אותן.

הרעיון על המזרון נולד מתוך הרישומים האלו שרשם. אך רעיון המזרן לא התממש. ולא יכולתי להוציא את המזרן מהראש שלי כי חשבתי שזו עשויה להיות עבודה טובה בתוך המערך בגלריה, וגם חשבתי עליה מראש כשבניתי את קבוצת האמנים וקבוצת העבודות. לכן המזרן ממשיך להיות נוכח כאן, ולפחות כרעיון בתוך הטקסט. דרומר מתחבר לרוברט מוסיל דרך התיאור שלו את המצב האנושי. הריקבון החברתי המתואר בספר הוא בעיניו שיקוף לריקבון האישי הפנימי. כשאני שואלת אותו מתי התלבט הוא אומר שאינו אדם המתלבט על דברים. כשהתלבט לראשונה בהתבגרותו היה זה בשל הצורך להכריע אם לשים בספרייה שלו תקליטי פאנק בריטיים לצד אמריקאים. אבל עם תחלואי החברה הוא מזדהה.

תודה לאבי סנג, לאמנים השותפים לתערוכה ולחברתי נורית פוקס.

אולריך (ויש האומרים – רוברט מוסיל בכבודו ובעצמו), אוטופיסט וניהיליסט, בעל אישיות מפוצלת, מצוי במסע של התפתחות אישית ורוחנית, תר אחר משמעות ואחר החיים הראויים. מוסיל שנולד למעמד כלכלי וחברתי גבוה היה איש יצרני, אך את אולריך – בן דמותו בספר – בחר להציג כמי שחי את חייו ללא מקצוע וללא תכונות, אדם המצוי בסכסוך פנימי מתמיד. אולריך הוא גם שם קוד שנתתי לעבודות המוצגות בתערוכה, שכן מצאתי כי עולה מתוכן שאלת הזהות או ההזדהות עם דמותו של גיבור הספר תוך התייחסות למרחב הביוגרפי של כל אמן.

כאוצרת ואמנית, חיפשתי גם אני את ההזדהות שלי עם אולריך המתחבט. התחברתי אליו רק לאחר שיישמתי המלצה מאת יועץ הסתרים שלי – לקרוא את המונולוגים שלו כמו הייתי קוראת דפי גמרא. פחות נטייתי לב להגיגים הארוכים ויותר התחברתי לפרגמנטים הפיוטיים, לתודעה המפוצלת, לזיכרונות ולאופן בו אולריך רואה ומתאר דברים עד שיכולתי לראותם מתממשים בעולם כדימויים חזותיים.

ושאלתי את עצמי איך מחברים בין טקסט כזה מפותל לבין דימויים וחלל, ומי בכלל קורא בישראל 2018 את רוברט מוסיל? ומה לדמותו של הגיבור אולריך לכאן, לעכשיו, למוסררה?

בחצי השנה האחרונה שאלתי רבים אם קראו את הספר של מוסיל ונדמה שכולם שמעו עליו. רובם ככולם אמרו כי קראו או לפחות עיינו, וכי אינם זוכרים היטב ואולי בעצם לא ממש קראו, אך הם מבינים כי הספר ראוי לדיון או לעיון ובמיוחד בתקופתנו אנו. הלך רוח זה העמיד אותי במקומם של הדוברים. שוב לא חשתי חסרת אונים מול הטקסט הגדול הזה. נדמה היה לי שהנה פענחתי את הדרך בה עלי לתרגם את רוח הטקסט ולהעביר אותו לאזור החומר. מצאתי את עצמי אוספת פיסות מידע, קשובה למחשבות של מוסיל ולמחשבותיהם של האמנים, בוחנת את החיבורים בין עבודות האמנים לבין הספר והחיים עצמם. מתחקה אחר הלך רוחו של אולריך. וכך בחרתי את העבודות אשר מתארות דרמות פרסונליות בהווה של האמנים ומעוררות תחושת תלישות וזרות, ואת כולן קשרתי לדמותו המורכבת ורבת הפנים של אולריך ולעלילת הספר הקשה לקריאה ברצף. כל עבודה בתערוכה פותחת מעגל שיח קטן ועצמאי, ומתחת לפני השטח מושכת חוטים דקים, ביוגרפיים, תקופתיים, אישיים, אשר קושרים אותה לספר ואל מאחורי הקלעים שלו – אל חייו של הסופר.

שישה יוצרים משתתפים בתערוכה שעוסקת בדמותו של הסופר ובמקביל בדמותו של גיבור הספר שכתב.

יאיר ברק יוצא למסע חקר קצר בגרמניה, בעקבות קארל מנואל, סבה של אמו, שלא הכיר מעולם. הטריגר למסע הוא תצלום מסתורי בשחור לבן שהסתובב בבית ילדותו. בתערוכה הוא מציג עבודת וידיאו הבנויה מצילומי סטילס וטקסט, ולצידה אותו תצלום משפחה שצולם בתחילת המאה הקודמת. דרך עבודות אלו הוא בודק את הקשר בין דימוי לסיפור, בין סיפור לעדות ובין אמת לבדיה. עבודת הווידאו ("ארכיון העיר") ותצלום הסטילס ("רחוב במברג 9"), לוקחים את הצופה אל בית בורגני שדמות האב בו נעדרת, אל בבואה של איש חסר ממשות – חסר תכונות, ואל מסע שהחל בציפייה והסתיים בלא כלום. עבור אולריך לאיש ללא תכונות יש אב בעל תכונות, כאילו שיש כאן הכרח של הולדה, וכי חוסר תכונות יכול להתקיים רק אם גדל על מצע של משהו בעל משמעות כלומר – בעל תכונות.

את הווידאו הבנוי מצילומי סטילס שצולמו במסע הקצר לגרמניה ברחובות העיר וופרטל, מלווה יאיר בשפה הגרמנית שאינה שגורה בפיו אך הוכתבה לו על ידי אמו. הסב הנעלם העסיק את ברק. הצילום המסתורי שהסתובב לאורך שנים בבית היה עבורו בעל משמעות וסימן פיסה מתוך ההיסטוריה המשפחתית שלא סופרה לו. שוב ושוב חזר אל התצלום עד שיום אחד הפך אותו וגילה

בגבו כתובת והיא זו שלקחה אותו לפני שנתיים אל המסע האישי בחיפוש אחר קורות סבו. אחת הסברות על בריאותו של הסופר מוסיל, מעלה כי חלה בצעירותו בסיפיליס, היא מחלת העגבת, אך הבריא ממנה. היות וגם סבו הנעלם של יאיר ברק חלה במחלה הזו של המאה ה-19, הפך פרט זה להיות משמעותי שכן כאילו חיבר בין שתי הביוגרפיות והצביע על תכונות מסוימות שעשויות היו להיות לאנשים שהם חסרי תכונות.

עבודתה של **מלי דה-קאלו** ("נערה מתעופפת") המתארת נערה מחוברת / ספק אוחזת בשני מוחות, מדברת בעיני על התלבטות וחוסר הכרעה, על איזון וחכמה ועל ההקבלה בין שני מוחות – זה של מוסיל הסופר וזה של הגיבור שלו – אולריך. לא סתם אמר מוסיל כי הגיבור שלו הוא הוא עצמו, אם כי במקום אחר מצאתי שהרחיק את עצמו מעצמו וסיפר שהגיבור שלו הוא כמו אחיו הצעיר. והנערה המצוירת של דה-קאלו, חסרת אחיזה בקרקע. גופה התחתון נוזל ומתמוסס והיא אוחזת במוחות כאילו היו ראשים של יצור מיתולוגי. נדמה כי היא מחוברת אל המוחות האלו באנרגיה של מגע, והם מזינים אותה או מטעינים אותה בדרך פלאית.

בכרך השני של הספר "האיש בלא תכונות", אומר הגיבור של מוסיל, כי חש שאחותו אגתה היא עצמו. (ופעם כשהיה צעיר, אפילו רצה ללבוש את בגדיה). הכפילות הזו בין דמותו של הסופר לבין הדמות שיצר מתעתעת בי. ככל שמוסיל מעמיק בשדה הביוגרפי שלו נדמה שהוא יוצר זהויות כפולות אשר נעות במישורים מקבילים. ההכפלה הזו הייתה קיימת למשל גם במציאות חייו שכן גדל בבית עם שני אבות. ובביוגרפיה המשפחתית שלו הייתה גם אחות שנפטרה. וכשראיתי את עבודתה של מלי דה-קאלו, דימיתי כי הילדה המרחפת, היא בבואתה של אחותו של הסופר מוסיל ובמקביל היא גם אגתה – אחותו הנשכחת של הגיבור – אולריך, זו שנעה בין עולמות וחיה את החיים, חשה שמחה וכאב, מלהטטת עם אחיה במשחק מוחות ומביאה אותו דרך שיחות וקשר רוחני לשינוי ולחיבור אל עצמו.

איתי דויטש מציג בתערוכה צילומי נוף ("האפשרות" ו"זהו כפר ערבי שאינני זוכר את שמו") ודיוקן של איש מילואים ("בצלאל"), אשר צולמו לפני מספר שנים והודפסו רק כעת. דויטש מזדהה עם גיבור הספר – אולריך. גם הוא מחפש את הדרך ומתלבט בה לאורך שנים. הצילומים שלו מדברים על יופי ובמקביל מתארים חבל ארץ מוכר, פיוטי, תנכי ובסכסוך תמידי. מבטו הצילומי מדמה את מבטו של מצביא המבקש להתעלם ממגבלות המציאות הפוליטית, אך לאורך קו הנוף בתצלומיו, הרי שמבחינים בגדרות אשר חותכות את האדמה לשניים. צילום הדיוקן מראה את בצלאל – מילואימניק כבן ארבעים, בעל גוף, לבוש בחרמונית, ניצב על הר איבל (הר הברכה / הקללה). אותו בצלאל נראה תלוש ואוחז בחוט המחובר לסולם כאילו מחובר לחוש המציאות, אבל דויטש מעניק לו גם את "חוש האפשרות". כהגדרתו של אולריך בספר: שאם יש חוש-מציאות - מן הראוי שיהא גם חוש-אפשרות. התצלומים של איתי צולמו כשהיה סטודנט בשנה ב' במוסררה בזמן שיצא למילואים ונעדר שבועיים מלימודיו. כשחזר לכיתה הביא סדרת צילומים שלא שכחתי עד היום. וכשהבטתי בה שוב בשלהי שנת 2017, נדמה היה לי שדבר לא השתנה. עולם כמנהגו נוהג, השאלות בעניין הצבא ולגבי הנוף והמקום, נשארו בעינן והדרך מתפתלת. ואיתי המתלבט בצילומיו היפים, הפך בין השאר להיות כותב, מחנך ומורה לספרות.

דינה סירא משרטטת מפה אסטרולוגית של הסופר – רוברט מוסיל ("על פי הכוכבים") אשר נבנתה בהתאם לתאריך ולשעת הלידה שלו, ומראה סדרה של מחברות ("מסע בתוך השמיים שלו") בהן היא מתחקה אחר נקודות משמעותיות בחייו. עבודתה מביאה אל החלל ובאופן גרפי את אישיותו של מוסיל על פי השמש, הירח והכוכבים, ואת פרשנותה. בחינת הביוגרפיה של מוסיל דרך הכוכבים